

Részletes kutatási beszámoló (5-7 gépelt oldal, maximum 15 000)

A kutatás célja:

Szubjektív reszocializációs esélyek című, OTKA 101325 számú, 2012-2015 között zajló kutatásunk a magyarországi BV intézményeiben fogvatartottak reintegrációjának lehetőségeit kívánta megismerni abból a szempontból, ahogy maguk a résztvevők látják. A kutatás célja annak feltárása volt, hogy egy viszonylag homogén csoport, az első alkalommal végrehajtandó szabadságvesztésre ítélt, 35 éven aluli, rövid (maximum 3 évig terjedő) büntetési tételű férfiaknak saját véleményük alapján milyen esélyei és lehetőségei vannak a társadalomba való visszatérésre, milyen segítő és hátráltató tényezőket észlelnek. Kutatásunk a visszailleszkedés nagyon komplex témakörből egy kis szeletet céltzott meg, és a fogvatartottak előtörténetének, lehetőségeinek, motivációinak, attitűdjeinek és elvárásainak tükrében próbálja megérteni a reintegrációt befolyásoló tényezőket. Ebben az értelemben tehát kutatásunk nem feltétlenül az „objektív tények”, hanem inkább azok szubjektív megélésének feltérképezésére vállalkozott. Az egyének szempontjából mind a formális, mind az informális csatornákon keresztül elérhető támogatáshoz való hozzáférés korlátainak felderítése segítheti a reintegrációs folyamat javítását, így az egész társadalom érdekeit is szolgálja. A visszailleszkedés szempontjából kiemelten vizsgálendő három terület: (1) a fogvatartottak (személyisége, körülményei, élettörténete stb.), (2) a börtön (hatása, tevékenységei, programjai stb.) és (3) a társadalmi közeg jellemzői, az állam felelőssége. Jelen kutatás, noha alapvető fontosságúnak tartja, csak a fogvatartottak szubjektív olvasatában megjelenve vizsgálja azokat a makrotársadalmi tényezőket (társadalmi egyenlőtlenségek, szegénység, diszkrimináció, társadalompolitika stb.), amelyek nagymértékben befolyásolják a vizsgált célcsoport szabadulás utáni életesélyeit.

Megvalósítás:

Két hullámban eredetileg 120 félig strukturált mélyinterjú elkészítése volt a célunk. A résztvevőkkel interjúkat készítettünk szabadulásuk előtt 3-6 hónappal és szabadulásukat követően körülbelül 6 hónappal. Mind az első hullám, mind a 2., utánkövetéses hullám időzítése 2-2 naptári évet érintett. Fontos volt, hogy a célszemélyeket az utánkövetéskor ugyanaz az ember keresse fel, aki a börtönben is járt nála, ezzel is maximalizálva a második körös válaszadás esélyét, a válaszadók bizalmának megtartását. A projekt az első fázistól kezdve körülbelül negyedéves csúszásban volt, aminek oka a már az első kutatási évre vonatkozó OTKA részjelentésben is kifejtett, a BV engedélyezés komplexitása és nehézsége miatt kialakult kezdeti csúszás¹ a projekt felépítéséből adódó (szabadulás előtt

¹ Először a BV OP-tól kellett beszerezni az általános kutatási engedélyt. Ehhez már szükség volt a teljesen kész első interjú-vezérfonalra, a kérdező cégre. Ennek az engedélynek a megkapására egy többszereplős személyes egyeztetés után (minden bizonnyal a további, BV OP-n belüli egyeztetés miatt) hetekkel később került sor. Ezután kereshettük meg csak az egyes, vizsgálatba bevonni kívánt börtönöket, melyek közül néhány csak hónapok! múltán reagált megkeresésünkre. Az adott, már kapcsolatba vont BV intézmény ezután a mi feltételeink szerint leszűrte a fogvatartotti állományt, illetve esetenként a szóba jöhető célszemélyeket nyilatkoztatta arról, részt vennének-e a vizsgálatban. Egy ilyen folyamat végeredményeként esett ki pl. a Váci BV Intézet a mintából. Emiatt további BV intézményekkel kellett felvenni a kapcsolatot, hogy a tervezett, megadott kritériumoknak megfelelő 80 személlyel elkészülhessen az interjú.

illetve után 3-6 hónap) továbbgörgése, ami azonban a projekt megvalósulását nem veszélyeztette, viszont lerövidítette az elemzésre a projekt keretein belül rendelkezésre álló időt. Ezért kértük a projekt futamidejének meghosszabbítását. A projekt megalapozását elősegítendő, kerekasztal beszélgetést szerveztünk 2012. június 12-én az MTA TK Szociológiai Intézetben, amelyre a témával foglalkozó szakértőket (pl. Fliegauf Gergely, Fiáth Titanilla) illetve az intézményrendszer különböző szegmenseiben dolgozókat (BV, pártfogói felügyelet, az erre specializálódott civil szervezetek, szociális szolgáltatók képviselői).

Ezután került sor az első interjú vezérfonálának elkészítésére. 80 interjú 2012-2013 során készült el nyolc magyarországi büntetés-végrehajtási intézetben, majd a tervezett 40 utánkövetéses interjúból végül 31 darabot sikerült elkészítenünk. A második hullám lekérdezését megelőzte az első körös interjú kódolási rendszerének kialakítása, illetve a második hullámos interjú vezérfonálának véglegesítése.

Az első interjúkban részletes információkat gyűjtöttünk a fogvatartottak családi hátteréről, baráti, szomszédági kapcsolatairól, iskolai élményeiről, munkaerőpiaci előéletéről, a börtönbüntetéshez vezető útról, a börtönlét tapasztalatairól illetve a szabadulás utáni időszakra vonatkozó elképzeléseikről. A második körös interjúkban a megkérdezettek beszámoltak a szabadulás óta történetekről, előzetes elképzeléseik megvalósulásának mértékeről, sikereikről, kudarcaikról, problémáikról.

A projekt futamideje alatt több költségmódosítást is kértünk, a kötet elkészítéséhez szükséges fentebb említett futamidő meghosszabbítás mellett. Sajnos eredetileg alábecsültük a szövegelemző szoftver, valamint a hosszú interjúk legépelése miatt az interjúk költségét is, így az eredetileg bibliográfia összeállítására és a tervezett, de az intézeti honlap miatt szükségtelen saját honlapra tervezett költségeket a fenti két tételre csoportosítottuk át. 2013 végén pedig az OTKA hozzájárulását kértük és kaptuk ahhoz, hogy a 4. befektetett eszközök soron 63150 Ft maradványt, a 3.2. soron a 2012. évi 58744 Ft maradványt, valamint a 3.3. soron 2013. évre tervezett 600 000 Ft kiadványra szánt összegből 500 000 forintot csoportosítsunk a szövegkorpus kódolási munkálatainak elvégzésére az Atlas.ti szoftverrel (220 szerzői ívnyi szöveg). Az eredményeket bemutató kötetet csak minimális, 50 darabos példányszámban jelentettük meg papír-alapon, viszont digitálisan korlátlanul hozzáférhető az MTA TK Szociológiai Tanulmányok sorozat egyik köteteként (http://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/2015/albert_borton.pdf). A résztvevő kutatók körében is változás volt, Kucsera Csaba kollégánkat tartós külföldi munkavállalása miatt az utolsó időszakban Biro Emese váltotta fel.

Főbb eredmények:

A kutatás első eredményeit bemutató tanulmánykötetben Laki Ildikó tanulmányában olvashatunk a magyarországi börtönhelyzetről, illetve a vizsgálatba bevont börtönökről is. Gál Levente tanulmánya a börtönviselt emberek munkaerőpiaci lehetőségeiről, a szabadulás utáni munkavégzéssel kapcsolatos terveikről és azok megvalósulásáról, a munkaügyi, illetve a büntetés-végrehajtási szervezet munkelő-piaci reintegrációt elősegítő tevékenységéről szól. Tóth Olga a deviancia-kutatások kontextusába helyezve elemzi az interjúkat. Biro Emese tanulmánya a börtönbe kerülés, a börtönlét, illetve a

visszailleszkedés metszeteiben elemzi a családi kapcsolatok jelentőségét, Albert Fruzsina tanulmánya hasonló szerkezetben a baráti kapcsolatok szerepét mutatja be. Albert Fruzsina és Biró Emese közös írása pedig az interjúalanyok reintegrációjának sikeréről szól, amennyire azt a rendelkezésünkre álló adatok alapján megbecsülhetjük

A legtöbb interjút a baracskai büntetés-végrehajtási intézetben készítettük el, a legkevesebbet Szegeden. Interjúalanyaink ötöde volt budapesti, harmada falun, a legnagyobb csoport más városokban élt. Kétharmaduk 26 évesnél nem volt idősebb. 11 főnek nem volt befejezett általános iskolai végzettsége, míg csaknem minden második megkérdezett csak az általános iskolát végezte el. Harmaduk szakmunkás, és csupán tizedük rendelkezik legalább érettségivel. A 80 interjúalanyunk negyede szerint van a börtönnek visszatartó ereje. Kétharmaduknak van börtönviselt ismerőse, csaknem felüknek börtönviselt családtagja. Negyedükről kiderült az interjú során, hogy roma származású. Kétharmaduknak valójában nem az volt az első bűncselekménye, amiért éppen a kutatás idején az első letöltendő börtönbüntetését töltötte. Negyedüknek soha nem volt még állása. Drog-, illetve alkohol-problémát minden harmadik interjúalany említett. Az utánkövetéses szakaszban a már szabadult interjúalanyokkal egyeztetett helyszínen készültek az interjúk.

Mind a 80, börtönben is felkeresett interjúalanyt – eléggé változatos módokon – megpróbáltuk elérni a szabadulás után. 29 főt egyáltalán nem értünk el: sok esetben rokonok, barátok elérhetőségeit adták meg, amelyek nem működtek a második interjú időpontjában (feltehetőleg akár részben szándékosan rossz telefonszámokat is kaptunk), 15 főt egyéb okok miatt nem sikerült lekérdezni (nem tartózkodott a megadott címen, nem válaszolt a megkeresésre a Facebookon, több körben sem sikerült időpontot egyeztetni, stb.), 2 főről egyértelműen kiderült, hogy ismét a börtönben volt megkeresésünk idején, 3 fő a megbeszél, leegyeztetett második interjúra nem jött el, 2 fő elutasította a megkeresést (noha elvileg az első interjú feltétele volt, hogy hajlandó lesz még egyszer beszélgetni a kérdezővel). Ha összehasonlítjuk azokat, akikkel a második interjút is el tudtuk készíteni, azzal a csoporttal, akiket nem értünk el, az adatok arra utalnak, hogy a szabadulás után fokozottabb mértékben tudtuk azokat elérni, akik a kevésbé kedvezőtlen helyzetűek voltak az első körben még a börtönben meginterjúvolt csoportból.

Maga a visszailleszkedés fogalmi meghatározása sem egyértelmű, nem beszélve a „siker” kritériumairól. A reintegráció kifejezés azonban eleve feltételezi a börtönbüntetés megelőző integráltságot, ami azonban némiképp inadekvátnak tűnik, tudván, hogy a börtönpopuláció milyen nagy hányadát érinti a társadalmi kirekesztődés, marginalizálódás, jellemzik különféle gazdasági, társadalmi és kulturális hátrányok és ezt a rossz helyzetet a börtön csak tovább mélyíti, mivel a szabadulás után még a börtönviseltség stigmája is nehezíti életüket. Noha a törvények alapján a társadalmi reintegráció hangsúlyos cél, ezt az intézményrendszer működésmódja nem tükrözi.

A rendelkezésünkre álló interjúk szövegei alapján a reintegráció sikerességét a következő szempontok együttes figyelembevételével próbáljuk megragadni:

- munkavállalás és jövedelem,
- lakáshelyzet, lakhatás,
- reintegráció a családba: származási család és párkapcsolat,
- reintegráció a barátok, haverok, ismerősök, szomszédok közé,
- pozitív, nem bűnözői jövőkép, remény.

Sikeresnek akkor tekintettük a vizsailleszkedést, ha az illető a főbb életdimenziókban „rendben van”, azaz van viszonylag megfelelő minőségű lakhatása, munkája (a nem legális, de rendszeres jövedelmet, megélhetést biztosító foglalkoztatást is ide soroltuk), jónak ítélt párkapcsolata és/vagy egyéb, baráti vagy családi támogató kapcsolatai. Mindezekhez végül még egy fontos feltételt is hozzátettünk: a nem kriminális identitást, azaz sikeresen reintegrálnak azokat tekintettük, akik – legalábbis a szabadulás után pár hónappal – úgy gondolják, hogy ők nem bűnözők, és semmiképp sem fognak visszakerülni a börtönbe. Találkoztunk ugyanis olyan interjúalannyal is (egyébként halálos baleset okozása miatt kapott letöltendő szabadságvesztést), aki képzettsége, munkája, családi háttere stb. tekintetében mindenképpen jó helyzetűnek tűnik, viszont nem tartja kizártnak a jövőbeni bűnelkövetést: „van az a pénz...”. Számára például a saját kapcsolathálózatában ismeretlen börtönélmény inkább azt az álláspontot alakította ki, hogy nem is olyan kibírhatatlanul rossz börtönben lenni.

A szabadulás után néhány hónappal a legoptimistább forgatókönyv szerint sikeresnek találtuk interjúalanyaink kicsit több, mint felének a vizsailleszkedését, negyedük reintegrációja vegyes, negyedüké pedig kimondottan sikertelen.

Hangsúlyoznunk kell, hogy mivel kutatásunk nem véletlen mintavételen alapuló, kvalitatív vizsgálat, tehát a leírt arányok a börtönépesség még eme speciálisabb (rövid büntetési tételű, első szabadságvesztésüket töltő fiatal férfiak) csoportjára sem általánosaníthatóak, a fenti számok nem túl biztatóak, hiszen az eleve viszonylag jobb helyzetű börtönépesség-csoportból is minden bizonnyal zömében a jobb helyzetű embereket sikerült újból megkérdeznünk, azaz a teljes börtönépesség tekintetében minden bizonnyal rosszabbak a fenti arányok (ami egyébként a visszaesési arányokat jól közelíti)

Eddig megjelent publikációk:

- Albert Fruzsina: A börtönbüntetés hatása a baráti kapcsolatok alakulására In: Bagdy Emőke, Grezsa Ferenc, Komlósi Piroska, Sepsi Enikő, Spannraft Marcellina (szerk.) *Ki látott engem?* Buda Béla 75. 444 p. Budapest: Károli Gáspár Református Egyetem; L'Harmattan Kiadó, 2014. *pp. 159-170.* (Károli Könyvek) (ISBN:978 963 236 826 9)
- Biró Emese, Albert Fruzsina: The role of interpersonal relationships in the prison experience and their role in reintegration.: Results of a 2-wave qualitative survey In: Attila Kund, Veronika Paksi, Tímea Tibori, Valér Veres (szerk.) *Nationhood in the Carpathian Region Hungarians and their Neighbours: Sociological Perspectives.* Konferencia helye, ideje: Cluj; Klausenburg; Kolozsvár, Románia, 2014.11.27 Kolozsvár: Presa Universitară Clujană, 2014. *p. 20. 1 p.* (ISBN:978-963-88633-3-1)
- Albert Fruzsina (szerk.) *Életkeretek a börtönön innen és túl: Szubjektív reszocializációs esélyek* Budapest: MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézet, 2015. 178 p. *Szociológiai Tanulmányok; 2015/2.* (ISBN:978-963-8302-47-2)
http://szociologia.tk.mta.hu/uploads/files/2015/albert_borton.pdf

Előadások:

- Albert Fruzsina, Biró Emese: The role of interpersonal relationships in the prison experience and their role in reintegration.: Results of a 2-wave qualitative survey
- In: A magyar paradigma. Konferencia helye, ideje: Cluj-Napoca, Románia, 2014.11.27-2014.11.29.
- Albert Fruzsina, Biró Emese: What happens to ties during incarceration and what are the consequences for reintegration? Results of a two-wave qualitative survey. Nagy-Britannia XXXV SUNBELT Conference of the International Network for Social Network Analysis, 23-28 June 2015, Brighton UK (2015)
- Biró Emese, Albert Fruzsina: Fogvatartottak családi kapcsolatainak szerepe a bűnelkövetésben, a börtönélményben és a reintegrációban, Fókuszban a család – konferencia, Pécs 2015. május 14-15. Előadás (2015)

Megjelenés alatt:

- Biró Emese, Albert Fruzsina: Hogyan befolyásolják a családi kapcsolatok a börtönből szabadultak társadalmi reintegrációját, Magyar Tudomány c. folyóiratban
- Albert Fruzsina, Biró Emese: A börtönbüntetés hatása a baráti kapcsolatok alakulására. E-poszter. 2015. november 19-21. Magyar Szociológiai Társaság konferenciája “A bizonytalanság szociológiája”

Recenzió:

- Szerbhorváth György: Mehetnek a jó dolgukba... börtön és újrakezdés <http://szakirodalom.atlatszo.hu/2015/10/28/mehetnek-a-jo-dolgukba-borton-es-ujrakezdes/>

Könyvbemutató:

- Életkeretek a börtönön innen és túl. Könyvbemutató. 2015. November 3. 10.00.-12.00. MTA TK Szociológiai Intézet, Hegedüs terem (Budapest I. Úri u. 49.)